

פרשת מקץ: כמה זמן צריך להוסיף בתוספת שבת

הקדמה

באופן קבוע במעגל השנה, שבת חנוכה בכל שנה חלה בפרשת מקץ. כפי שפוסק השולחן ערוך, בעוד שבמוצאי שבת קודם יש להבדיל, להוציא את שבת ורק אחרי זה להדליק נרות חנוכה, בכניסת שבת הסדר הפוך, ראשית יש להדליק נרות חנוכה, ורק אחר כך להדליק נרות שבת. אמנם, כפי שראינו בעבר (וישב שנה ב'), דין זה נכון רק לפסק הרמ"א, ולא לדעת השולחן ערוך.

הסיבה לכך היא, שנחלקו הראשונים כיצד מקבלים את השבת. לפי דעת המהר"ל (דינים, כט) קבלת השבת מתבצעת כבר בברכה על נרות השבת, וכן פסק הרמ"א (סג, י). הרא"ש (ב, כד) לעומת זאת סובר, שקבלת השבת מתבצעת בתפילת ערבית, או בזמן הזה כשמתפללים ערבית מאוחר יותר, באמירת בואי בשלום, וכן פסק השולחן ערוך (שם).

משום כך עולה, שלמעשה לפי השולחן ערוך אין מניעה להדליק נרות שבת קודם ורק אחרי זה נרות חנוכה, כי לא בהם מקבלים את השבת. מדוע בכל זאת פסק השולחן ערוך (תרעח, א) שיש להדליק נרות חנוכה קודם? בטעם הדבר נימק הבית יוסף שמכיוון שאפשר בקלות לצאת ידי חובת כל הדעות (וביניהם גם דעת בעל הלכות גדולות) - כך יש לנהוג, אך אין זה מעיקר הדין. ובלשונו:

"כתב בעל הלכות גדולות נר של שבת ונר של חנוכה ידליק של חנוכה ברישא. אבל הרא"ש כתב שם (ס' כד) דמשמע בגמרא שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנר וכתב רבינו ירוחם (נ"ט סוף ח"א) שכן עיקר. ולענין מעשה נראה לי דמדליק של חנוכה תחלה דאף לדברי החולקים על בעל הלכות גדולות אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי."

בנוסף לכך שבשבת מקץ יום שיש קצר מאוד, בגלל שיש להדליק נרות חנוכה זמן ההכנה לשבת מתקצר עוד יותר. לא זו בלבד, כפי שנראה יש להקדים בכל זאת במעט את הדלקת נרות חנוכה, כיוון שיש חובה לקבל שבת מוקדם. נראה את מחלוקת הפוסקים האם אכן חובה לקבל את השבת, וכיצד יש לקבלה.

תוספת שבת

האם חובה לקבל תוספת שבת? הגמרא במסכת ראש השנה (ט ע"א) מביאה מחלוקת תנאים, כיצד יש לפרש את הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות'. רבי עקיבא למד מכך, שבשנת השמיטה חובה להוסיף תוספת שביעית, ושיש לשבות ממלאכות השדה לפני שנכנסת שנת השמיטה. רבי ישמעאל חולק וסובר, שלמדים מפסוק זה שמותר לקצור את קציר העומר אפילו בשבת.

כפי שממשיכה הגמרא וכותבת, רבי ישמעאל לא חולק על רבי עקיבא שיש להוסיף על שנת השמיטה, אלא שהוא לומד זאת מהמילה 'תשבות'. כמו כן מהמילה 'תשבות' באותו הפסוק לומד רבי ישמעאל שיש חובה להוסיף מחול על הקודש, ומהמילה 'שבתכם', לומדים שבכל חג בו יש שביטה ממלאכה (למשל ביום טוב) - חובה להוסיף מחול על הקודש, ובלשון הגמרא:

"ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה? נפקא ליה מדתניא: ועניתם את נפשותיכם בתשעה, יכול בתשעה? הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מלמד שמוסיפין מחול על קדש. אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מניין? תלמוד לומר תשבתו. ימים טובים מניין? - תלמוד לומר שבתכם. הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות - מוסיפין מחול על קודש."

א. בעקבות כך שהגמרא למדה את דין התוספת מפסוק, הבינו רוב הראשונים וביניהם **התוספות** (שם), **הרא"ש** (ברכות ד, ו), **והסמ"ג** (עשין לב) שהחובה להוסיף היא מדאורייתא, וכן פסק להלכה **האליה רבה** (רסא, יב). ראייה נוספת לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת יומא (ל ע"א) הכותבת, שתוספת יום כיפור דאורייתא - ובפשטות גם תוספת שבת ויום טוב הינה מדאורייתא.

ב. **המאירי** (ראש השנה ד"ה כבר) חלק וסבר שמדובר במצווה מדרבנן, ולמרות שהגמרא הביאה מקור מפסוק, אין הכוונה שמשם מקור הדין, אלא מדובר באסמכתא (פסוק שחכמים הצמידו למצווה, שיהיה קל לזכור אותו). את הגמרא ביומא הקוראת לתוספת "דאורייתא" תירץ, שמצינו מספר פעמים שהגמרא קוראת לדין דרבנן מדאורייתא, וכוונתה רק לומר שיש ללימוד רמז בפסוק (ועיין במאירי ביומא).

שיטת הרמב"ם

שיטה חריגה בראשונים שדנו בה האחרונים, מופיעה בדברי הרמב"ם. מצד אחד **הרמב"ם** בהלכות שביטת עשור (א, ו) פסק שיש חובה מדאורייתא ביום כיפור להוסיף מחול על הקודש, אך מצד שני לא ציין שיש חובה להוסיף מחול על הקודש בשבת. דנו הפוסקים, האם ישנה חובה לשיטתו להוסיף גם מחול על הקודש בשבת:

א. **הכסף משנה** (שבת ה, ג) הבין שלדעת הרמב"ם כלל אין חובה להוסיף מחול על הקודש בשבת. ככל הנראה הסיבה לכך היא שהרמב"ם הבין שרבי עקיבא שלא הביא פסוק ללמוד שחובה להוסיף בשבת - חולק על דין זה¹. משום כך כאשר פסק **בשולחן ערוך** (רסא, ב) שיש חובה להוסיף על השבת כתב: "יש אומרים שצריך להוסיף מחול על הקודש", ובכך רמז לרמב"ם החולק.

ראייה נוספת להבנתו, הביא מדברי הרמב"ם בהלכות שבת (ה, ג) שכתב, שאדם חייב לומר לבני ביתו קודם חשכה להדליק את הנר, אך אם כבר הגיע זמן בין השמשות אין להדליק, כיוון שבבין השמשות יש חשש שכבר נכנסה שבת ואסור להדליק אש. עולה מדבריו, שממש לפני החשכה יש להדליק ואין צורך בתוספת שבת, ובלשונו:

"רבינו לא הזכיר פה דין תוספת מחול על הקודש, וכתב הרב המגיד בפרק א' מהלכות שביטת עשור, דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעינוי יום הכיפורים לבד, דסבירא ליה דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אחרינא עד כאן לשונו. ומשמע לי דדבר תורה שכתב לאו דווקא, דמדרבנן נמי לית ליה תוספת, דאם לא כן לא הוה ליה להשמיטו."

¹ **התוספות** (ד"ה ורבי) חלקו על הבנת הרמב"ם וסברו, שגם לדעת רבי עקיבא יש חובה להוסיף מחול על הקודש בשבת, אלא שהוא לומד דין זה מאותה מילה בה הוא לומד את החובה להוסיף מחול על הקודש בשביעית (למרות שהגמרא לא מציינת כך). ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא במסכת שבת (קמח ע"ב) הכותבת ללא חולק, שחובה להוסיף מחול על הקודש ביום כיפור, משמע שגם רבי עקיבא מודה שיש לעשות כך.

ב. **הגר"א והביאור הלכה** (ד"ה יש אומרים) חלקו וסברו, שלדעת הרמב"ם יש מצווה מדרבנן להוסיף מחול על הקודש, וכך משמע מדברי **המגיד משנה** (שביתת עשור), וראייה לדבריהם הביאו מהגמרא בשבת (לה ע"ב). הגמרא כותבת, שחכמים תיקנו לתקוע מספר תקיעות לפני שבת כדי לזרז את העם להתכונן לשבת, ובתקיעה הרביעית העם היו שובתים ממלאכה, הגר"א הבין, שהתקיעה הרביעית הייתה מסמלת על תוספת שבת, וכפי שגם פסק המרדכי (שבת, ב רצ) בשם **רבינו יואל**. משום כך, כיוון שהרמב"ם (ה, יט) פסק דין זה של התקיעות להלכה - נמצא שגם לשיטתו יש חובה להוסיף מחול על הקודש, ולא כפי שהבין הכסף משנה (אך מדובר במצווה מדרבנן, כיוון שמדובר בתקנת חכמים).

זמן התוספת

מכל מקום למעשה, בין אם מדובר בחובה דאורייתא (וזו הדעה המקובלת בפוסקים) או בחובה דרבנן - חובה על הגברים והנשים להוסיף מחול על הקודש, וגם לסוברים שלדעת הרמב"ם אין חובה להוסיף מחול על הקודש - אין הלכה כמותו. נחלקו הפוסקים כמה זמן יש להוסיף, וכיצד יש לקבל תוספת זו:

הגמרא במסכת ביצה (ל ע"א) כותבת, שמנהג הנשים היה לאכול בזמן של תוספת יום כיפור, ועל אף שיש חובה מדאורייתא להוסיף מחול על הקודש, בכל זאת לא מחו בהן החכמים, כיוון שלא היו מקשיבות ועדיף שיחטאו בשוגג ולא במזיד וכפי שראינו בעבר (דברים שנה ג'), שישנן עבירות שלא מוחים בחוטא. נחלקו הראשונים בעקבות הגמרא, כמה זמן יש להוסיף:

א. **התוספות** (שם ד"ה דהא) הבינו מדברי הגמרא, שיש שיעור זמן יחסית משמעותי שצריך להוסיף מחול על הקודש, שכן לא נראה הגיוני שאותן הנשים היו אוכלות ממש עד הערב ונכנסות לחשש אכילה ביום כיפור ממש. מכל מקום הוסיפו, שלא נתפרש מה הזמן המדויק שיש להוסיף, וכן כתב **הרשב"א** (ד"ה וקא). ובלשונו:

"ואם תאמר, מאי קא עבדי ומאי אמרין להו, דהא מוסיפין קצת, שאי אפשר דאכולין עד שחשכה ממש דהא אי אפשר לצמצם, וכיון שכן כבר הוסיפו קצת (מחול על הקודש). ונראה מכאן דתוספת עינוי של יום הכיפורים יש לו שיעור ולא ידעין ליה (= ולא יודעים מה הוא)."

ב. **התוספות** בראש השנה (שם) חלקו וסברו, שיש זמן מאוד קצר שיש להוסיף על השבת, ממש רגע. ראייה לדבריהם הביאו מהגמרא בפסחים (נד ע"ב) הכותבת, שגם בבין השמשות של יום הכיפורים אסור לאכול. מקשים התוספות, מדוע הגמרא לא ציינה שאסור גם לאכול קודם בין השמשות בגלל התוספת? אלא ככל הנראה הסיבה לכך היא שמדובר בזמן קצר מאוד.

להלכה פסק **השולחן ערוך** (שם) כדעת התוספות, שמספיק להוסיף זמן קצר כתוספת שבת. מכל מקום כפי שכתבו הפוסקים, זמן זה צריך להיות לפני בין השמשות, מספק שמא בבין השמשות כבר נכנסה שבת ולא יהיה ניתן להוסיף עליה. כך שלמעשה צריך לקבל שבת לפחות עשרים דקות לפני צאת הכוכבים (18 דקות של בין השמשות + 2 דקות תוספת), ועדיף לקבל אף יותר מוקדם.

כיצד מקבלים שבת

כאמור בפתיחה, נחלקו הפוסקים כיצד הנשים מקבלות שבת, כאשר לדעת הרמ"א הן מקבלות שבת בהדלקת הנר (ובכך וודאי מקיימות מצוות תוספת שבת, כיוון שההדלקה מתבצעת זמן רב לפני בין השמשות), ואילו לדעת השולחן ערוך מקבלות בתפילת ערבית. לעיתים תפילת ערבית מתקיימת מאוחר, ודנו הפוסקים כיצד לקבל שבת לפני כן:

א. **בשמירת שבת כהלכתה** (מו, ב) פסק, שכדי לקבל תוספת שבת לכתחילה יש לומר בפה 'אני מקבל תוספת שבת' או נוסח דומה, אך בדיעבד גם אם אדם חשב בליבו לקבל שבת - די בכך, וחלה עליו קדושת שבת.

ראייה לדבריו הביא ממחלוקת הפוסקים כיצד אדם מקבל על עצמו להפסיק לאכול לפני תענית. לדעת **הרא"ש** (יומא ח, כה) **והרמ"א** (תקנ"ג, א) בעקבותיו יש לקבל בפה את התענית, וקבלת התענית בלב אינה מעלה או מורידה. **המהר"ם** (הגהות שביתת עשור א, ו) חלק וסבר שגם קבלה בלב נחשבת קבלה, ומשום כך אסור לאותו אדם להמשיך לאכול, וכן פסקו **הב"ח** ו**הגר"א** (שם).

בהתאם לכך הבין **המשנה ברורה** (רס"א, כא) ובעקבותיו **בשמירת שבת כהלכתה** (שם), שלכתחילה צריך לקבל שבת בקבלה בפה, וכפי שפסק הרמ"א בעקבות הרא"ש שיש לקבל תענית בקבלה בפה. אך מכל מקום, במקרה בו אדם קיבל שבת בלב, אפשר לסמוך על דעת המהר"ם, הב"ח והגר"א שקבלה בלב מועילה, ובלשונו של השמירת שבת כהלכתה:

"קבלת שבת אינה על ידי פרישה ממלאכה גרידא (= בלבד), אלא היא נעשית על ידי דיבור, היינו שאומר בפה שמקבל עליו את השבת, אמנם גם אם לא הוציא בשפתיו אלא רק גמר בליבו לקבל את השבת - הרי זו נחשבת קבלה ויפרוש מכל מלאכה אסורה."

ב. **החיי אדם** (ה, ב) **והרב וואזנר** (שבט הלוי ד, כז) חלקו וסברו, שתוספת שבת מתבצעת ממילא - וכמו ששבת נכנסת ממילא כאשר מגיע בין השמשות. ראייה להבנתם הביאה מכך שהראשונים לא הזכירו שיש לעשות פעולה כלשהי כדי לקבל שבת, ומסתבר שהיו צריכים לדבר על כך אם אכן היה צורך בפעולה כזאת.

עם זאת הוסיף הרב וואזנר, שהרוצה לקבל שבת מעבר לזמן ההכרחי - עליו לומר בפירוש שהוא מקבל שבת, ומשום כך פסק השולחן ערוך שהאומר 'מזמור שיר ליום השבת' מקבל את השבת, כיוון שמדובר במקרה בו מקבלים אותה לפני הזמן².

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² נחלקו האחרונים כיצד להבין את דין תוספת שבת: **הב"ח והמהר"ל** (מגן אברהם רס"ז, א) סברו, שאין מדובר בשבת ממש, ומשום כך אדם שקיבל שבת מוקדם ואכל, חייב לאכול כזית לחם כאשר יחשיך היום כדי לאכול סעודת שבת. **המגן אברהם** (שם) בעקבות התוספות חלק וסבר, שיוצאים ידי חובה בסעודה שהתבצעה מבעוד יום. מכל מקום הוסיף, שראוי להחמיר ולאכול כזית מחשכה כיוון שלא מדובר בטורח גדול.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com